

реотипное восприятие Русью и Литвой противоположной стороны становилось всё более отрицательным, всё более отрывалось от действительности и к концу XVI века практически вытеснило другие виды оценок и стало основополагающим. Это особенно касается русских источников, где в XVI веке стереотипы составляли около 85% всех оценочных суждений о Литве. Литовские же летописцы создали стереотип русского князя более близкий к реальности, чем русские, более адекватно оценивая русских князей, соответственно их поступкам и политике и, практически не создавая из них чудовищ.

1. Галицко-Волынская летопись // Памятники литературы Древней Руси. XIII век. – М., 1981.
2. Задонщина // Воинские повести Древней Руси. – Л., 1985.
3. Карамзин, Н. М. История государства Российского / Н. М. Карамзин. – СПб., 1882. – Т. 1.
4. Краткая волынская летопись [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://izbornyk.narod.ru/psrl3235>. – Дата доступа: 01.02.2019.
5. Лихачев, Д. С. Человек в литературе Древней Руси [Электронный ресурс] / Д. С. Лихачев. – Режим доступа: <http://likhachev.lfond.spb.ru/Articles/ch3.htm>. – Дата доступа: 01.02.2019.
6. Новгородская первая летопись младшего извода [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://litopys.narod.ru/novglet/novg.htm>. – Дата доступа: 01.02.2019.
7. Повесть о приходе Стефана Батория на град Псков // Воинские повести Древней Руси. – Л., 1985.
8. Хроника Литовская и Жамойтская [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://izbornyk.narod.ru/psrl3235>. – Дата доступа: 01.02.2019.

Казакоў А.У.

ПОЛЬСКА-ЛІТОЎСКІЯ ПАВЕДАМЛЕННІ ПРА БІТВУ ПАД ОРШАЙ 1514 Г.: ДЗВЕ ГІСТОРЫІ АДНОЙ ПАДЗЕІ

Бітва пад Оршай 1514 г. была адной з найбуйнейшых бітваў за ўсю гісторыю войнаў паміж Вялікім Княствам Літоўскім (Рэччу Паспалітай) і Маскоўскай дзяржавай. Ужо сярод сучаснікаў яна была вядомая як “Вялікая бітва” і атрымала параўнаўча неблагое адлюстраванне ў крыніцах. Аднак, дайшоўшыя да нас звесткі не дазваляюць скласці адназначнай карціны, і шэраг пытанняў застаецца дыскусійным. Выхад манаграфіі расійскага даследчыка А. Лобіна, якая выклікала як станоўчыя, так і крытычныя водгукі, даў новы магутны імпульс “Оршазнаўству” і ажывіў дыскусію, у т.л. па крыніцазнаўчым аспекце. Што тычыцца апісання самога ходу бітвы ў крыніцах, створаных у стане пераможцаў, то можна заўважыць пэўныя разыходжанні. Гэта работа з’яўляецца спробай патлумачыць, чаму яны паўсталі.

Найбольш раннім паведамленнем пра бітву з’яўляецца ліст папскага легата Піза да свайго прыяцеля Ёгана Карыцыя, які быў напісаны ў Вільні 26 верасня 1514 г. [2, с. 203–204] Аповяд, які ўтрымлівае больш дэталей самой бітвы 8 верасня, належыць Станіславу Гурскаму [4, с. 4–5]. Ён быў сакратаром кракаўскага біскупа Пятра Таміцкага, а пасля яго смерці – польскай каралевы Боны. З 1535 г. Гурскі актыўна збіраў гістарычныя дакументы, якія аб’яднаў у шэраг тамоў, пазней выдадзеных пад назвай *Acta Tomiciana* (“Акты Таміцкага”). Апісанне Аршанскай бітвы ўтрымліваецца ва ўступе да трэцяга тома, у якім Гурскі памяціў і згадаваў вышэй пазначанае Піза, а таксама іншыя помнікі, датычныя ваеннай кампаніі 1514 г. (нядаўна быў зроблены пераклад гэтых дзвюх і іншых лацінамоўных крыніц на беларускую мову [5]). Прыблізна адначасова з Гурскім працаваў над стварэннем сваёй хронікі сакратар польскага караля і вялікага князя літоўскага Жыгімонта Старога Бернард Вапоўскі. Яго аповяд пра Аршанскую бітву вельмі спіслы, але ўтрымлівае арыгінальныя звесткі [6, с. 119–120].

Блізкімі да нашых падзей па часе стварэння крыніцамі з’яўляюцца Хроніка Дэцыя, даведзеная да 1521 г. [7, с. 76], а таксама паведамленне Сігізмунда Герберштэйна, які першы раз наведваў Вялікае Княства Літоўскае ў 1517 г. [8, с. 83]. Пазнейшыя аўтары, такія як Марцін Бельскі і Мацей Стрыйкоўскі, апісваючы Аршанскую бітву, карысталіся працамі сваіх згаданых вышэй папярэднікаў. Выключэнне складаюць “Гетманскія кнігі” Станіслава Сарніцкага, напісаныя дзесьці ў 70–80-х гг. XVI ст. Яны ўтрымліваюць вельмі арыгінальны аповяд пра бітву, а таксама самую раннюю яе графічную схему [с. 362].

Ужо ў самых ранніх крыніцах легендарныя звесткі спляліся з гістарычнай рэальнасцю. У цэлым аповяд пра Аршанскую бітву зводзіцца да наступнай асноўнай момантаў. Калі “каралеўскае” войска прыйшло да Оршы, маскоўскія ваяводы адступілі на левы бераг Дняпра і

сцераглі адзіны брод праз яго. Астрожскі таемна ад ворага пабудаваў мост, па якім на іншы бераг перайшлі пяхота і артылерыя. Маскоўскія ваяводы, упэўненыя ў поспеху з-за сваёй колькаснай перавагі, наўмысна далі літвінам і палякам перайсці раку, каб пакончыць з усімі адразу. Маскавіты паспрабавалі абысці левы фланг польска-літоўскага войска, але былі адбітыя. Пачалася бітва па ўсім фронце, у выніку якой вораг быў цалкам разгромлены. Асобна падкрэслівалася мужнасць ваяроў, называліся імёны некаторых з удзельнікаў бітвы.

Звяртаючы на сябе ўвагу некалькі характэрных момантаў. Акрамя уласна гетмана Астрожскага, з літвінаў быў названы толькі Юры Радзівіл. Найчасцей згадваліся камандзір польскага кантынгенту Януш Свярчоўскі і даводца польскай надворнай харугвы Войцех Сампаліньскі. Калі дэталі ходу бітвы паведамляюцца, то гэта тычыцца менавіта дзеянняў палякаў. Нарэшце, ні адна крыніца, акрамя Герберштайна, не прыгадвае засаду з пяхоты і артылерыі, падрыхтаваную гетманам Астрожскім. Гэта выглядае досыць дзіўна, бо, паводле імперскага дыпламата, менавіта агонь з засады пераламіў ход бітвы. Яна была размешчана такім чынам, што агонь ручніц і гармат прыйшоўся на заднія шэрагі маскавітаў, якія не чакалі атакі. Чаму іншыя крыніцы пра гэта не згадваюць?

Пачнем з таго, што ў польскіх крыніцах ёсць пэўныя разыходжанні. Адно з іх – гэта размяшчэнне польскага і літоўскага кантынгенту адносна адзін аднаго. Найчасцей крыніцы ставяць палякаў злева, а літвінаў справа, а не наадварот. На мой погляд, хутчэй за ўсё так і было. Лагічным будзе меркаваць, што "польскі" па змесце аповяд пра бітву паходзіў менавіта ад кагосьці з палякаў, якія ў ёй удзельнічалі. Адсутнасць згадкі пра агнявую засаду ў такім выпадку можа быць патлумачана яе знаходжаннем на іншым участку пазіцый Астрожскага, г. зн. там, дзе стаялі літвіны.

Адкуль інфармацыя пра агнявую засаду патрапіла да Герберштайна? Гэты дыпламат двойчы праязджаў праз Вялікае Кнства Літоўскае: у 1517 і 1526 гг. Ён быў цікавым чалавекам і заўсёды збіраў звесткі пра край, па якім падарожнічаў. Вельмі верагодна, што інфармацыю пра Аршанскую бітву ён атрымаў ад кагосьці з літвінаў, і таму звесткі пра прыменены Астрожскім тактычны прыём патрапілі ў яго аповяд. Пазней, калі твор Герберштайна быў выдадзены друкам (першы раз на лаціне ў 1549 г.), яго прачытаў Мацей Стрыйкоўскі і ўключыў у сваё апісанне Аршанскай бітвы эпізод з засадамі. Праўда, гэты аўтар не надаў ёй такога значэння, як у Герберштайна. Відаць, не чытаў трактат імперскага дыпламата Сарніцкі, які шмат апісвае дзеянні пяхоты, але не згадвае пра яе агонь з засады. Варта сказаць асобна пра Хроніку Вапоўскага. Паводле гэтага аўтара, каралеўскія гарматы былі размешчаны на узвышшах так, што, страляючы над галовамі сваіх, паражалі заднія парадкі непрыяцеля. Ці няма тут сваёасаблівага адгалосся словаў Герберштайна пра агонь з засады па задніх шэрагах маскавітаў?

Такім чынам, можна падзяліць польска-літоўскія крыніцы пра Аршанскую бітву на дзве групы: умоўна польскую і умоўна літоўскую. Апошняя будзе прадстаўленая адно апавядам Герберштайна. Застаецца хіба што пашкадаваць пра адсутнасць уласна літоўскага твора пра бітву, які, верагодна, мог бы ўзбагаціць нашы веды пра падзеі 8 верасня 1514 г. Пазнейшыя беларуска-літоўскія хронікі, на жаль, малаінфарматыўныя, ды і часткова абапіраюцца на ранейшыя польскія творы.

1. Лобин, А. Н. Битва под Оршей 8 сентября 1514 года. / А. Н. Лобин. – Санкт-Петербург : Общество памяти игумении Таисии, 2011. – 193 с.
2. Казакоў, А. Паляванне на "Аршанскі міф" / А. Казакоў // ARCHE. – 2012. – № 5. – С. 88–97.
3. Epistola Pusonis, legati Apostolici, ad Joannem Coritium, de Victoria regis ex Moscis // Acta Tomiciana. T. III. Posnaniae, 1853. – С. 203–207.
4. Górski, S. Anno domini millesimo quingentesimo quartodecimo / S. Górski // Acta Tomiciana. T. III. Posnaniae, 1853. – С. 1–7.
5. Казакоў А., Жлутка, А. Лацінамоўныя наратыўныя крыніцы пра Аршанскую бітву 1514 г. // ARCHE. – 2014. – № 12. – С. 456–479
6. Scriptores Rerum Polonicarum. T. 2 : Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochonic, kantora katedr. krakowskiego: część ostatnia czasy podługoszowskie obejmująca (1480—1535) / wydał, życiorysem Wapowskiego i wyjątkami z współczesnych historyków objaśnił J. Szujski. – XXX, [1], 363, [2] с.
7. Decius, L. J. De Sigismundi regis temporibus liber 1521 / L. J. Decius. – Kraków : nakładem Akademii Umiejętności, 1901. – 145 s.
8. Записки о Московии : в 2 т. / Сигизмунд Герберштейн / Rerum moscoviticarum commentarii ; Moscovia. T. 1 : Латинский и немецкий тексты, русские переводы с латинского А. И. Малеина и А. В. Назаренко, с ранненововерхнемецкого А. В. Назаренко. – 774 с.
9. Sarnicki, S. Księgi hetmańskie / S. Sarnicki. – Kraków : Historia Jagellonica, 2015. – 491 s.